

De ruiende Bergeenden *Tadorna tadorna* in het Haringvliet

G.L. Ouweneel

Bij een eerder gegeven beschrijving over het gezelschap Bergeenden *Tadorna tadorna* dat op de in het Haringvliet gelegen Ventjagersplaten overzomert, werd tevens aangehaald dat een aantal Bergeenden ter plaatse pleegt te ruien (Ouweneel 1976). Dit fenomeen werd geconstateerd in een periode dat als gevolg van de recente zeegatsluitingen in Zuidwest-Nederland zich een zekere instabiliteit in het milieu voordeed. Hierdoor kon toen de vraag rijzen of het ruien van Bergeenden in het Haringvliet wel een permanent karakter zou gaan krijgen. Waarnemingen uitgevoerd over het tijdvak 1976 tot en met 1987 tonen aan dat gedurende deze periode steeds Bergeenden op de Ventjagersplaten hebben geruid. Dit verslag werd geschreven, omdat in het voorjaar 1987 het platencomplex opnieuw een milieuschok kreeg te verwerken. Voorts omdat de in 1987 verschenen 'Atlas van de Nederlandse Vogels' wel de zomerconcentratie Bergeenden maar niet het ruien op de Ventjagersplaten vermeldt en tot slot omdat het hier gaat om een ruiconcentratie van de Bergeend op zoet water.

Met de Ventjagersplaten werden voorheen aangeduid het gehele complex van kreken en banken gelegen in de splitsing van Hollandsch Diep in Haringvliet en Volkerak. De veranderingen die zich sinds circa 1959 op en rond het complex voltrokken, werden onlangs opgesomd (Ouweneel 1987). Tot voorjaar 1987 vormde het ten zuiden van de Hellegatsdam gelegen deel van de platen het eindpunt van de zoute getijdenstroming die via Oosterschelde, Zijpe, Krammer en Volkerak hier hun mariene invloed deden gelden. De voltooiing van de Philipsdam maakte aan deze situatie een einde: de zuidelijke platen, thans aangeduid met Hellegatsplaten, vielen permanent droog, waarbij tegelijkertijd het

verzoetingsproces aanving. Zoals wij later zullen zien hadden deze mariene getijdenslikken voor de overzomerende en ruiende Bergeenden een functie. Het eigenlijke ruigebeuren speelt zich af op de in het Haringvliet gelegen Ventjagersplaten annex Ventjagersgaatje. In hun huidige vorm zijn beide ontstaan als gevolg van de sluiting van het Haringvliet in 1970. Het gaat hier om een zoet milieu bestaande uit een breed deels zeer ondiep water, genaamd het Ventjagersgaatje, dat een kale in het Haringvliet gelegen plaat isoleert, waarvan de oppervlakte deels net boven of juist onder de gemiddelde waterstand ligt. Deze waterstanden worden beïnvloed door oppervlaktewaterafvoer en

Op de Ventjagersplaten ruien de Bergeenden op zoet water.

Foto: Henk Harmsen.

Tabel 1. Maximumaantal Bergeenden per decade vanaf begin-juli tot en met eind-augustus over de jaren 1976 tot en met 1987.
Table 1. Maximum number of Shelduck at ten days from the beginning of July up to and including August in the years 1976 up to and including 1987.

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
1 - 10 juli	4000	2000	400	1500	150	200	3750	?	1000	500	?	1000
11 - 20 juli	1750	3300	2250	5000	900	1000	?	200	?	250	2500	1400 +
21 - 31 juli	1500	300	?	1750	?	400	2550	1500	?	—	?	?
1 - 10 aug.	650	400	?	?	750	750	3050	?	?	—	500	?
11 - 20 aug.	600	450	1100	1100	?	500	1100	500	?	—	?	?
21 - 31 aug.	400	?	1100	1000	50	50	100	?	?	?	100	950

het gehanteerde spuiregime aan de Haringvlietsluizen. Het gemiddelde verschil in waterstand is circa 40 centimeter.

Aantallen

Cramp (1977) stelt dat de vleugelrui van de Bergeend valt tussen begin-juli en half-oktober. Per individu neemt de rui 25-31 dagen in beslag, gedurende welke periode de vogel, omdat de slagpennen tegelijkertijd worden afgeworpen, het vliegvermogen mist. De Bergeenden die op de Ventjagersplaten in deze situatie verkeren, plegen zich te concentreren in het Ventjagersgaatje. Gedurende de jaren 1976 tot en met 1987 werden de eerste ruiers waargenomen op 10 juli (in 1977 en 1982), de laatste op 2 september (een concentratie van 150 vogels in 1978).

Eerst enkele kanttekeningen bij het aantalverloop zoals weergegeven in tabel 1. Bij slecht zicht of onstuimig weer bleek het niet mogelijk, zelfs gebruikmakend van een telescoop, vanaf de Hellegatsdam de gehele Ventjagersplaten op aanwezige Bergeenden te onderzoeken. Opvallende afwijkingen in de op de tabel tot uitdrukking komende aantaltrends kunnen met deze factoren te maken hebben. De hoge scores gedurende de eerste en tweede juli-decaden hebben deels betrekking op de op de Ventjagersplaten overzomende concentratie Bergeenden. Deze vogels vertrekken in de loop van juli. Abrupte afwijkingen in de aantaltrend kunnen verband houden met het uitzwerven van deze vogels over het Haringvliet (Ouweneel 1976), maar over de gehele beschouwde periode genomen, vertoont het volume van deze concentratie een dalende tendens. In 1984 waren in juli-augustus wel Bergeenden aanwezig (mondelinge mededeling Preesman), maar de auteur was niet in staat het aantalverloop te volgen. In 1985 waren tussen 20 juli en 20 augustus nagenoeg geen Bergeenden present. Tot slot realiseren wij ons dat niet alle vogels tegelijkertijd de vleugelrui ondergaan. De op de platen of omliggende gorzen aanwezige vogels hadden de rui achter de rug dan wel nog voor de boeg. Uit elkaar liggende data waarop ruiconcentraties werden vastgesteld

wijzen ook op een ruim ruitijdvak: in 1978 de eerste concentratie op 15 juli en de laatste 2 september. Het werkelijke aantal Bergeenden dat op de Ventjagersplaten ruit, zal dus hoger uitkomen dan de aantallen die tabel 2 geeft.

Activiteiten

De zomerconcentratie Bergeenden op de Ventjagersplaten heeft het karakter van een 'pre-moulting concentration' (Salomonsen 1968). Uit het in tabel 1 vermelde aantalsverloop komt naar voren dat een deel van de zich in de loop van juni verzamelende Bergeenden bij de wegtrek in juli ter plaatse achterblijft. Aangenomen mag worden dat de wegtrekende vogels zich hoofdzakelijk begeven naar het Grossen Knechtsand in de Duitse Bocht, waar een belangrijk deel van de Noordwesteuropese populatie de vleugelrui pleegt door te brengen (Goethe 1957, 1961). De op de Ventjagersplaten achterblijvende Bergeenden concentreren zich vóór de rui overwegend op de kale, meestal net boven of onder de waterspiegel gelegen platen. Subconcentraties van geringe omvang zijn te vinden op het belendende grasgors langs de noordoever van Overflakkee en op de zuidelijk aangrenzende getijdenslikken. Op deze Hellegatsplaten betrof het meestal foeragerende vogels; de op het grasgors en de platen

Tabel II. Maximumaantal vastgestelde ruiende Bergeenden van 1976 tot en met 1987.

Table II. Maximum number of moulting Shelduck from 1976 up to and including 1987.

jaar year	aantal number	datum date
1976	600	16-8-1976
1977	450	13-8-1977
1978	1100	19-8-1978
1979	900	18-8-1979
1980	750	10-8-1980
1981	750	8-8-1981
1982	2050	1-8-1982
1983	1500	30-7-1983
1984	?	?
1985	—	—
1986	500	10-8-1986
1987	650	22-8-1987

verblijvende vogels waren hoofdzakelijk rustend waar te nemen. Of wellicht 's nachts meer activiteiten worden ontwikkeld is niet bekend. Op 14 juli 1979 waren circa 5000 Bergeenden aanwezig. Er was ongewoon veel onrust: grote groepen vlogen laag heen en weer en andere vogels waren druk aan het grondelen. Wellicht ontwikkelden de vogels kort voor de ruitrek meer activiteiten. Zodra het vliegvermogen prijsgegeven wordt, concentreren de ruiers zich in het Ventjagersgaatje. Vanaf de Hellegatsdam zijn ze daar waar te nemen, diep in het water liggend, waarbij de concentratie meestal de vorm heeft van een langgerekt ovale, soms tot enkele honderden meters lange formatie. Vogels die de rui achter de rug hebben, lijken zich bij voorkeur te verplaatsen naar de tot voorjaar 1987 onder invloed van de getijden staande Hellegatsplaten.

Discussie en toekomst

De in tabellen 1 en 2 opgevoerde aantallen geven te zien dat het tijdvak waarin de concentratie ruiers de grootste omvang heeft, valt tussen 30 juli en 22 augustus; het zwaartepunt valt in de tweede decade van augustus. Uit de cijfers komt voorts naar voren dat het aantal vogels dat blijft ruien jaarlijks kan variëren, waarbij de kanttekening gemaakt moet worden dat niet alle vogels tegelijkertijd ruien.

Ondanks dat de Deltawerken het gebied van de Ventjagersplaten deden veranderen van brakwater-getijdengebied tot een stagnant zoetwater met een gering schijngedij, bleef de Bergeend deze vijftig kilometer landinwaarts gelegen ruiplaats trouw. Ten opzichte van de situatie vóór de grote zeegatsluitingen (Zwarts 1974), nam het aantal ruiers zelfs toe. Of de vogels het wegvallen van de getijdenslikken van de aangrenzende Hellegatsplaten zullen accepteren moet worden afgewacht. De belangrijkste voorwaarde voor het doen handhaven van de ruiconcentratie Bergeenden is het weren van de watersportrecreatie. Het recent voor het Ventjagersgaatje uitgevaardigde doorvaartverbod voor

de periode 1 juli tot en met 31 maart vormt hiertoe een eerste aanzet.

Ruilen van Bergeenden in Nederland is bekend van de in de Westerschelde gelegen Hooze Platen en van onder Vlieland (Sovon 1987), beide op mariene wateren. Een met de Ventjagersplaten enigszins vergelijkbare situatie vinden wij bij de Steile Bank voor de kust van Gaasterland. Bij een reeks bezoeken in augustus trof de auteur ter plaatse slechts enkele Bergeenden aan, voornamelijk vogels in eerstejaarskleed. Naast het Grossen Knechtsand vormt de eveneens mariene Bridgwater Bay in Zuidwest-Engeland een rui gebied in Noordwest-Europa; hier ruien vooral Ierse broedvogels (Cramp 1977). Over andere lokaties waar Bergeenden geconcentreerd op zoet water ruien, trof de auteur in de literatuur geen verwijzingen.

Summary

During the years 1976-1987 observations were made on a concentration moulting Shelduck on the Haringvliet in the province of Zuid-Holland in the Netherlands.

After the closure in 1970 the Haringvliet became a freshwater area with a tidal difference of about 40 centimeters. The moulting Shelducks gather on the Ventjagersplaten, situated about 50 kilometers inland. The area consists of an isolated bank with wide shallow waters around, called the Ventjagersgaatje. The southern side of the area is bounded by tidal mudflats. As a part of the Deltaworks these mudflats were liquidated spring 1987.

The Ventjagersplaten have also an important function as a summer -concentration-place for Shelduck (Ouweneel 1976). Table 1 shows how the majority of the Shelduck leave the area in the middle of July. The birds which spend their wingmoult on the Ventjagersplaten concentrate in big flocks in the middle of the Ventjagersgaatje. The first moulting Shelduck were observed on the 10th of July, the latest on the 2nd of September.

Table 2 shows the maximum number of moulting Shelduck, observed on one day annually. Generally around the middle of august the moulting -concentration is reaching its highest peak. Because of the birds do not moult on the same time the real number of moulting Shelduck annually, will lay some hundreds higher than the numbers showed on table 2. The author does not know other Shelduck-moulting areas on freshwater.

■ G.L. Ouweneel. Lijster 17, 3299 BT Maasdam.

LITTERATUUR:

- Cramp S. & K.E.L. Simmons eds. (1977): The Birds of the Western Palearctic. 1. Oxford University Press, Oxford.
- Goethe, F. (1957): Über den Mäuserzug der Brandenten *Tadorna tadorna* zum Grossen Knechtsand. In: Fünfzig Jahre Seevogelschutz. Hamburg.
- Goethe, F. (1961): A survey of moulting Shelduck on Knechtsand. British Birds 54: 145-161.
- Ouweneel, G.L. (1976): Overzomerende en ruiende Bergeenden *Tadorna tadorna* in het Haringvliet. Limosa 49: 115-122.
- Ouweneel, G.L. (1987): De Philipsdam en de Ventjagersplaten. De Levende Natuur 88: 110-113.
- Salomonsen, F. (1968): The moult migration. 19th Annual Report Wildfowl Trust: 5-24.
- Sovon (1987): Atlas van de Nederlandse Vogels. Almelo.
- Zwarts, L. (1974): Vogels van het brakke getijdengebied. Amsterdam.